

Inleiding op de Pentateuch

OOORSPONG VAN DE PENTATEUCH

'Pentateuch' is de naam waarmee de eerste vijf boeken van het OT worden aangeduid. In de joods-christelijke traditie wordt de Pentateuch (de joodse benaming is 'Tora') toegeschreven aan Mozes. Hoewel nergens expliciet wordt gezegd dat Mozes zelf alle vijf boeken heeft geschreven, worden diverse delen van de Pentateuch als openbaring van God aan Mozes gepresenteerd. Bovendien worden verschillende malen melding gemaakt van Mozes als schrijver (Ex. 17:14; 24:4; 34:27; Num. 33:2). Enkele teksten in Deuteronomium suggereren dat dit boek op schrift is gesteld op het moment dat de redevoeringen die erin staan werden uitgesproken (Deut. 17:18; 28:58, 61; 29:19-20). Mozes wordt in dit boek aangewezen als de schrijver ervan (31:9, 24). Het is op grond van deze gegevens dat later de Pentateuch in zijn geheel aan Mozes werd toegeschreven. In verschillende andere oudtestamentische teksten is sprake van 'de wet van Mozes' of 'het boek van Mozes' (Joz. 1:7-8; 2 Kron. 25:4; Ezra 6:18; Neh. 13:1). Onduidelijk is of hiermee de Pentateuch in zijn huidige omvang wordt bedoeld. De traditie heeft zich echter ontwikkeld dat de gehele Pentateuch door Mozes is gegeven. De oudste bewijspplaats van deze traditie vinden we in de Wijsheid van Jezus Sirach, een schrijver uit de tweede eeuw v.Chr. (Sirach 24:23). Jezus en de apostelen sluiten bij deze overlevering aan (Mat. 19:7; 22:24; Marc. 7:10; 12:26; Joh. 1:17; 5:46; Hand. 15:1, 21).

Reeds eeuwen geleden werden echter vragen gesteld bij het mozaïsche auteurschap van de gehele Pentateuch. Verschillende teksten in de eerste vijf bijbelboeken laten zich namelijk maar moeilijk lezen als door Mozes zelf geschreven, zoals bijvoorbeeld het bericht over zijn dood (Deut. 34), de opmerking dat Mozes de zachtmoedigste van alle mensen is (Num. 12:3), of de lijst met Edomitische koningen 'voordat er een koning over Israël regeerde' (Gen. 36:31). En waarom zou Samuel zich later zo tegen de instelling van het koningschap in Israël hebben verzet (1 Sam. 8), als reeds Mozes in Deut. 17 een koningswet had opgenomen?

Naar aanleiding van deze en andere vragen zijn geleerden met name vanaf de negentiende eeuw ertoe overgegaan te zoeken naar alternatieve theorieën om de ontstaansgeschiedenis van de Pentateuch te reconstrueren. Deze geschiedenis zou zich over een aantal eeuwen uitstrekken, tot na de ballingschap. Zo gaat de klassieke 'bronnentheorie' ervan uit dat de Pentateuch is ontstaan uit vier heel verschillende bronnen. Op grond van verschillen in stijl, genre en theologie heeft men gemeend vier grote documenten te kunnen onderscheiden, elk met een eigen oorsprong, die de grondslag zouden hebben gevormd voor de Pentateuch zoals wij die kennen. Verschillende argumenten worden hiervoor ingebracht, zoals het voorkomen van doubletten of tripletten (een dubbel scheppingsverhaal, twee versies van de tien geboden, drie verhalen waarin een aartsvader zijn vrouw voorstelt als zijn zuster, twee dromen van Jozef met dezelfde boodschap), het gebruik van twee verschillende namen voor het aanduiden van dezelfde persoon of plaats (Jahwe en Elohim voor God, Reüel en Jetro, Ismaëlieten en Midjanieten, Sinai en Horeb) en herhalingen. Deze argumenten hebben geleid tot de veronderstelling dat er verschillende overleveringen met verschillende achtergronden zijn gecombineerd. Ook heeft men soms gemeend in eenzelfde tekst twee verschillende, ineengevlochten verhalen te kunnen onderscheiden.

Deze vier verschillende bronnen zouden gedurende mogelijk relatief lange perioden naast elkaar hebben bestaan; ze zouden gebruik hebben gemaakt van eerdere mondelinge of schriftelijke bronnen. De jahwistische bron zou dateren uit het begin van de koningstijd in Juda (10e eeuw) en zou verslag doen van de geschiedenis van de belofte en de vervulling

ervan, door middel van verhalen waarin God werd aangeduid met de naam *Jahwe*. De elohistische bron (uit de 9e eeuw) zou zijn ontstaan in het noordelijke koninkrijk Israël en zou ons een aantal verhalende teksten hebben overgeleverd waarin de Godnaam *Elohim* werd gebruikt. De deuteronomistische bron met als kern het boek Deuteronomium, wordt in verband gebracht met de hervorming van Josia in 622 en met de ontdekking van de wetsrol bij de heropvang van de tempel. De priesterlijke bron ten slotte, die zou dateren uit de periode na de ballingschap (6e-5e eeuw), zou de godsdienstige instellingen van de eigen tijd hebben beschreven. Maar om die instellingen een wettige basis te geven werden ze teruggeprojecteerd naar de tijd van Mozes. Verscheidene generaties redacteurs zouden het uiteenlopende materiaal uit deze verschillende bronnen, hebben samengebracht in het geheel dat wij nu de Pentateuch noemen.

Een andere hypothese, de zogenaamde fragmentenhypothese, gaat ervan uit dat de Pentateuch is ontstaan uit een verzameling losse teksten. Een derde hypothese, de 'aanvullingshypothese', veronderstelt dat er een basistekst was die in de loop van de eeuwen steeds verder is uitgebreid. Volgens weer een andere, meer recente opvatting zouden verscheidene overleveringen geleidelijk zijn samengevoegd tot steeds grotere stukken tekst. Dat zou gebeurd zijn door opeenvolgende redacteurs die ze op kundige wijze op elkaar lieten aansluiten. Het geheel zou eerst onderworpen zijn geweest aan een theologische redactie, vervolgens zijn herzien door de deuteronomistische stroming en ten slotte opnieuw zijn herzien door de priesterlijke stroming. Inderdaad strookt het feit dat de huidige tekst van de Pentateuch een vloeiend geheel is maar moeilijk met de opvatting dat hierin vier grote documenten zijn samengevoegd die oorspronkelijk een geheel zelfstandig bestaan hebben gekend.

Een grote meerderheid van de exegeten is vandaag de dag van mening dat de Pentateuch in elk geval niet in zijn geheel door Mozes geschreven kan zijn. Dit sluit het mozaïsche auteurschap van substantiële delen van de Pentateuch echter niet uit. Ook zijn tot op heden wel conservatieve geleerden die de manier het mozaïsche auteurschap van de gehele Pentateuch verdedigen. Zij stellen wel dat archeologische vondsten de gangbare opvatting logenstraffen dat de Pentateuch niet ten tijde van Mozes geschreven zou kunnen zijn. Deze vondsten tonen volgens hen juist de betrouwbaarheid aan van de informatie die in de Pentateuch wordt aangedragen, zowel wat betreft de historie als wat betreft de gebruiken of de voorschriften die erin staan. Bovendien wijzen zij terecht op de grote verschillen in mening tussen kritische onderzoekers, waaruit de subjectiviteit van de gehanteerde methoden blijkt. Bij vergelijking van de Pentateuch met een groot aantal teksten uit het oude Midden-Oosten die tegenwoordig tot onze beschikking staan, blijkt dat elementen die eerder werden aangezien als bewijs voor de verschillende herkomst van de teksten, in werkelijkheid karakteristiek zijn voor literaire werken uit het oude Midden-Oosten. Dat geldt bijvoorbeeld voor herhalingen in de tekst, of het gebruik van verschillende benamingen van een godheid, persoon of plaats. Al meer beseft men dat die literaire werken niet moeten worden beoordeeld naar westerse maatstaven. Bovendien zijn ze tegenwoordig steeds beter in staat de literaire kwaliteiten van dit soort oud-oosterse teksten naar waarde te schatten. Doubletten of tripletten behoeven niet te wijzen op het bestaan van verschillende bronnen, maar kunnen ook onderdeel zijn van een literair procedé met een geheel eigen intentie.

In de discussie over een mogelijk mozaïsch auteurschap van teksten moet ook bedacht worden dat sommige verschillen

tussen de teksten hun verklaring vinden in de veranderde situatie of een veranderd perspectief. De situatie die bijvoorbeeld in Exodus en Leviticus verondersteld wordt, is die van Israël in de woestijn, terwijl in Deuteronomium echter de vestiging in het beloofde land wordt voorbereid inclusief de aanpassing van allerlei voorschriften aan die nieuwe situatie. Zo is wel beweerd dat het voorschrift dat altaren op verschillende plaatsen mochten worden opgericht (Ex. 20) in tegenpraak zou zijn met het voorschrift dat er maar op één plaats mocht worden geofferd (Deut. 12). Toch spreken deze teksten elkaar niet bij voorbaat tegen, als men bedenkt dat Deuteronomium er niet van uitgaat dat er onmiddellijk na de verovering van het beloofde land al één offerplaats zal zijn (v. 12) en dat de 'rust' die daarvoor de voorwaarde was, in werkelijkheid pas onder het bewind van David werd bereikt (2 Sam. 7:1). Het voorschrift dat in Exodus wordt vermeld, kan dus verstaand worden als betrekking hebbend op de tussenliggende periode. Vanwege nauwkeurig literair onderzoek, dat rekening houdt met eigen oud-oosterse vertelconventies, is men vandaag de dag minder dan vroeger geneigd om allerlei spanningen en (schijnbare) tegenstrijdigheden in de bijbeltekst op te vatten als gevolg van samenvoeging van separate bronnen. De huidige stand van zaken in het onderzoek van de Pentateuch is dat er enerzijds veel verschil van mening is, en ook wel verwarring, ten aanzien van de precieze ontstaansgeschiedenis ervan, en dat er anderzijds steeds meer zicht komt voor de literaire eenheid van de delen van de Pentateuch.

Ondertussen wordt ook de conservatieve visie dat de Pentateuch een tekst vormt die in de tijd van Mozes al is opgesteld, dat wil zeggen in de tweede helft van het tweede millennium voor onze jaartelling, door sommige geleerden wel verdedigd. Zij hanteren daarbij ook een argument ontleend aan de vorm van de Pentateuch (zie onder).

Overigens sluiten ook zij die Mozes als auteur van de Pentateuch zien, doorgaans niet uit dat hij daarbij gebruik heeft gemaakt van al bestaande schriftelijke en mondelinge bronnen. Eén van die bronnen wordt ook expliciet genoemd, tenzij het bij deze verwijzing gaat om een latere toevoeging, te weten het 'Boek van de oorlogen van de HEER', dat bij ons verder niet bekend is (Num. 21:14). De verhalen over het leven van de aartsvaders zijn zeer waarschijnlijk gebaseerd op mondelinge overleveringen.

De conservatieve voorkeur voor een mozaïsch auteurschap van de Pentateuch, wordt daarnaast vaak ook gecombineerd met de mening dat na Mozes anderen kleine aanpassingen in de tekst kunnen hebben aangebracht. Zo schrijft men het verhaal over Mozes' dood, aan het einde van de Pentateuch, wel toe aan Jozua. Ook kan het dat de tekst van de Pentateuch lang na Mozes' tijd is aangepast, om hem begrijpelijker te maken voor de latere lezers. De namen in de bijbeltekst kunnen zijn aangepast aan latere wijzigingen; dat geldt wellicht voor de stad Dan, die pas ver na Mozes' tijd onder die naam bekend werd (Gen. 14:14) of voor de vermelding van de Chaldeeën in de uitdrukking 'Ur, de stad van de Chaldeeën' (Gen. 11:31). Het chronologische overzicht waarin melding gemaakt wordt van de koningen van Israël, dateert uiteraard op zijn vroegst uit de tijd van het koninkrijk Israël (Gen. 36:31).

AARD EN OPBOUW VAN DE PENTATEUCH

Een gemiddelde westerling zal zich bij het lezen van de Pentateuch verbazen over de verscheidenheid aan genres die erin voorkomen. De teksten vormen grotendeels een mengeling van verhalen en wetten. Dit hangt direct samen met de aard en de opbouw van de Pentateuch, die zich lijkt te presenteren als een dubbel verslag over het verbond: het verhaal van het verbond dat de HEER bij de Sinai sloot met Israël (de eerste drie boeken van de Pentateuch) en het verhaal van de vernieuwing van dit verbond, veertig jaar later (de laatste twee boeken van de Pentateuch). Onder 'verbond' moet niet worden verstaan een overeenkomst tussen twee gelijkwaardige partijen. Het verbond dat de HEER bij de Sinai sloot met het volk Israël, is analoog aan het model van de zogenaamde vazalverdragen. In deze verdragen werden de relaties geregeld tus-

sen een vazal (koning of volk) enerzijds en zijn opperheer (suzerein) anderzijds. Zo kon, na een militair treffen, de koning die de strijd had gewonnen de verslagen koning of het verslagen volk aan zich onderwerpen en die koning of dat volk tot zijn vazal maken. Ook kon een koning of een volk aan een koning die machtiger was, vragen of hij/het zijn vazal mocht worden, in ruil voor zijn bescherming. Bij het sluiten van een dergelijk verbond werd een verdrag opgesteld. In een dergelijk vazalverdrag stelde de opperheer de bepalingen vast en hij bepaalde ook aan welke voorwaarden zijn nieuwe vazal zich moest houden. De opperheer beloofde zijn vazal te beschermen bij een vijandelijke aanval. In ruil daarvoor werd van de vazal trouw en onvoorwaardelijke loyaliteit ten opzichte van zijn opperheer verwacht. Wanneer de opperheer militaire expedities ondernam, moest de vazal hem steunen door zijn leger bij dat van de opperheer te voegen. De vazal moest ook een jaarlijkse schatting aan zijn opperheer betalen. In sommige gevallen bepaalde de opperheer de grenzen van het koninkrijk van zijn vazal.

In de tweede helft van het tweede millennium voor onze jaartelling hadden de vazalverdragen naar wij weten dezelfde vorm. Die verdragen bestonden uit de volgende zes onderdelen:

- » titel/inleiding;
- » historisch voorwoord (daden van de HEER);
- » wetten;
- » maatregel ten aanzien van het deponeren en officieel voorlezen van het verdrag;
- » getuigenissen;
- » sancties: zegen- en vloekwoorden (met de goden als getuigen).

De tien geboden herinneren qua vorm aan de structuur van dit vazalverdrag, evenals Deuteronomium in zijn geheel (zie de toelichting bij Ex. 20 en de inleiding op Deut.). Deze teksten lijken dus gepresenteerd te worden als 'vazalverdragen' tussen de HEER en Israël.

De rest van de Pentateuch staat in nauw verband met deze twee centrale teksten. Zo vormen de voorschriften die in Exodus op de tien geboden volgen, een uitwerking ervan (Ex. 20:22-23:33). De hoofdstukken 19-24 vormen één geheel en gaan over het sluiten van het verbond van Mozes. Vervolgens wordt het wetgevende aspect van het verbondsverdrag verder uitgewerkt. Exodus 25-31 bevatten de voorschriften over de bouw en ingebruikneming van de tabernakel. Leviticus bevat godsdienstige en rituele voorschriften (Lev. 1-17) en een nieuwe uitwerking van de tien geboden (Lev. 18-25). Daarnaast bevat Leviticus een lijst van sancties behorend bij het verbond, met zegen- en vloekwoorden (Lev. 26). Deze lijst vormt dus min of meer een aanvulling op de sancties waarvan er een aantal in de tien geboden worden genoemd (Ex. 20:§1 e.v., 7, 12). Zo lijken dus Exodus 25-31 en Leviticus 1-25 een aanvulling te zijn op de bepalingen van de tien geboden, en de sancties van Leviticus 26 een aanvulling op de sancties van de Tien Geboden.

Vervolgens is er ook een verband tussen Exodus 1-18, over de uittocht uit Egypte, en het historische voorwoord bij de tien geboden (Ex. 20:2); deze hoofdstukken vormen als het ware een uitgebreide inleiding op dat voorwoord. Vervolgens zou men Genesis kunnen beschouwen als een soort aanloop op dat historische voorwoord. Het verhaal in Exodus 1-18 kan immers niet goed worden begrepen zonder de informatie uit Genesis. In Genesis lezen wij wie de Israëlieten zijn en wat zij in Egypte deden. In dat boek worden ook de eerdere verbonden genoemd, in het bijzonder dat met Abraham, waaruit het verbond van de Sinai is voortgekomen. In dit perspectief gelezen vormen de eerste drie boeken van de Bijbel de tekst van het verbond, zoals het gesloten werd op de Sinai.

Na verloop van tijd, bijvoorbeeld op het moment dat de opperheer het veld ruimde voor een opvolger, kon er in het oude Midden-Oosten behoefte ontstaan aan vernieuwing van het verbond. De verdragstekst werd dan bijgewerkt. Het is precies deze functie, die het boek Deuteronomium lijkt te hebben. Dit boek vertaalt hoe na de generatie die uit Egypte is vertrokken en die in de woestijn is omgekomen, de volgen-

de generatie zich gereedmaakt voor de intocht in het land van Kanaän. Juist dan zal de vertegenwoordiger van de opperheer van Israël gaan sterven, om plaats te maken voor zijn opvolger Jozua. Precies in dat cruciale tijdstip vernieuwt de HEER zijn verbond en laat hij een nieuw verdrag opstellen. Dat is het boek Deuteronomium. Daarin worden de bepalingen van het verbond bijgewerkt met het oog op de nieuwe situatie die voor de Israëlieten in het verschiet ligt: het leven in het beloofde land. Zoals gebruikelijk wordt nu ook het historische voorwoord bijgewerkt: er wordt verslag gedaan van de gebeurtenissen die zich tijdens de veertig jaar na het vertrek van de Israëlieten van de berg Sinai hebben voorgedaan (Deut. 1-4). Deze periode in de woestijn wordt in Numeri uitgebreid beschreven; Deuteronomium 1-4 is in feite een samenvatting van dat boek. Numeri vormt dus min of meer de aanloop tot het historische voorwoord bij het vernieuwde verbondsverdrag te zijn. Numeri en Deuteronomium presenteren zich samen als het vernieuwde verbondsverdrag zoals dat tot stand is gekomen na de veertig jaar in de woestijn.

Er zijn conservatieve geleerden die aan deze interpretatie van de opbouw van de Pentateuch verregaande consequenties verbinden. In het Midden-Oosten werd een de tekst van een vazalverdrag namelijk nooit gewijzigd. Wanneer nu de Pentateuch als een soort verdragtekst bedoeld is, botst dit uiteraard met theorieën die veronderstellen dat de boeken van de Pentateuch tot stand zijn gekomen in een langdurig redactioneel proces dat zich over een aantal eeuwen zou hebben uitgestrekt. Vaak verwijst men dan naar de expliciete bepaling in het boek Deuteronomium dat, zoals dat gebruikelijk was in suzeriniteitsverdragen, er niets aan het verdrag mocht worden toegevoegd en dat er niets uit mocht worden weggelaten (Deut. 4:2; 13:1). Dat zou dan het 'bewijs' vormen dat de Pentateuch op een enkele minieme toevoeging na al ten tijde van Mozes zijn definitieve vorm heeft gekregen.

Voorzichtigheid is echter geboden om al te veel historische conclusies te verbinden aan een hypothetische reconstructie van de vorm van de Pentateuch als de tekst van een vazalverdrag, zoals die in het tweede millennium v.Chr. gangbaar was.

Ook uit het eerste millennium v.Chr. kennen wij vazalverdragen, die weliswaar wat de structuur betreft niet precies dezelfde opbouw als de teksten uit het tweede millennium hebben, maar die ten aanzien van de lijst met vloekwoorden weer meer gelijkenis met bijv. die van Leviticus 26 en Deuteronomium 28 vertonen.

Ondertussen werpen de overeenkomsten van de Pentateuch met de oud-oosterse vazalverdragen wel licht op de bijzondere mengeling van wetgevende en verhalende elementen in de Pentateuch. Zo komen in Genesis, dat vooral een verhalende tekst is, ook wetgevende elementen voor (1:28; 2:1§1 e.v., 24; 9:3-6; 17:9-13). Met het eerste, historisch getinte deel van Exodus wordt een godsdienstig voorschrift, de instelling van Pesach, verweven (Ex. 12). Het tweede deel van het boek staat weliswaar vooral in het teken van wetgevende elementen maar bevat daarnaast ook verhalen (Ex. 19; 24; 32-34; 36-40) en voor Leviticus geldt hetzelfde (Lev. 8-10; 24:10-14, 23). Dat is kenmerkend voor een verdragstekst. In deze teksten wisselen verhalen en voorschriften zich ook daarom vaak af omdat voorschriften soms in de loop van de geschiedenis ontstaan naar aanleiding van bepaalde gebeurtenissen (bv. Lev. 24:10-23).

Het is ook begrijpelijk dat deze vijf boeken samen in het Hebreëws worden aangeduid met de naam 'Tora', hetgeen 'wet' betekent, al bevatten ze ook teksten die niet zozeer tot het wetgevende genre behoren: deze boeken vormen, ieder met hun eigen karakter, in wezen de wet van het verbond en vervolgens de wet van het vernieuwde verbond.

Hiernaast heeft deze vorm van de Pentateuch, die herinnert aan de vazalverdragen ook een theologische betekenis. De opperheer bepaalde de voorwaarden van het verbond en stelde het verdrag op. Door zijn vorm presenteert de Pentateuch zich dus als het werk van de Opperheer van Israël, als het Woord van de HEER (door tussenkomst van Mozes).

Het verbond is, net als het huwelijk, een juridische verbintenis die het kader bepaalt voor het samenleven van de partners. In het bijzonder in Exodus is te lezen dat God te midden van zijn volk wil wonen. De Tora, een verdrags-/verbondstekst, moet in dat licht worden gezien. Het gaat dus niet alleen om moraal en jurisdictie, ook al zijn die nog zo voortreffelijk. De Tora schrijft voor hoe Israël vorm moet geven aan zijn relatie met zijn Suzerein, de HEER. Buiten dat kader, dat wil zeggen buiten het kader van een leven in Gods nabijheid, in een relatie met hem die gekenmerkt wordt door oprechte liefde voor hem (Deut. 6:4-9), heeft de Tora geen betekenis. De Pentateuch leert ons dus dat wij in de relatie met God en in zijn nabijheid er niet maar op raak kunnen leven zoals het ons goeddunkt.

DATERING VAN DE PENTATEUCH

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn dat een datering van de Pentateuch sterk afhankelijk is van de totaalvisie op de ontstaansgeschiedenis. Veruit de meeste geleerden zijn van mening dat de Pentateuch in zijn laatste bewerking dateert uit de tijd rondom de Babylonische ballingschap. Dat in deze Pentateuch oeroud materiaal is verwerkt, wordt daarbij als meestal aangenomen; over de omvang van de door Mozes zelf geschreven teksten verschilt men van mening.

Wie willen vasthouden aan het mozaïsche auteurschap van (vrijwel) de hele Pentateuch, zijn van mening dat deze tot stand is gekomen tijdens de veertig jaar die volgden op de uittocht uit Egypte. De datering hiervan hangt dan echter weer af van de datering van de Exodus. Deze is echter onzeker. Op grond van aanwijzingen in Rechters 11:26 en 1 Koningen 6:1 plaatsen sommigen de uittocht uit Egypte in het midden van de vijftiende eeuw v.Chr. Veel onderzoekers plaatsen daarentegen de uittocht in de dertiende eeuw. Ze baseren zich daarvoor op een andere uitleg van de twee bovengenoemde teksten (het getal 40 als aanduiding van een geslacht, en niet perse als precies getal) Op de plaatsen waar Pitom en Raämses (Ex. 1:11) zouden hebben gelegen, zijn ook geen sporen van bezetting in de vijftiende eeuw aangetroffen. Bovendien zijn in de dertiende eeuw verscheidene steden in Kanaän verwoest, wat zou kunnen wijzen op de verovering van het gebied door de Israëlieten. De interpretatie van de archeologische vondsten blijft echter heel lastig. Zo wordt de traditionele identificatie van de locatie van de twee Egyptische steden betwist. De verwoestingen in de dertiende eeuw zouden plaats gevonden kunnen hebben tijdens het roerige tijdperk van de rechters van Israël (zie het boek Rechters). Ook oudere sporen van vernieling in andere opgravingslagen zouden verband kunnen houden met de Israëlitische verovering. Bij de huidige stand van de wetenschap blijft deze kwestie dus nog onbeslist.

INLEIDING OP Genesis

De Hebreeuwse namen van de oudtestamentische boeken zijn ontleend aan het eerste woord of één van de eerste woorden van die boeken. Zo heet het eerste bijbelboek *b'eresjit*, 'in het begin'. De naam 'Genesis' is een omzetting in Latijns schrift van de naam die dit boek in de oude Griekse vertaling kreeg en betekent 'ontstaan'. Deze titel is heel toepasselijk, omdat dit boek immers gaat over het ontstaan van de wereld en van de mensheid, over de intrede van het kwaad in de wereld en over het begin van de beschaving, maar ook over het begin van Gods werk voor het heil van de mensheid en de oorsprong van Gods volk Israël, het volk van het oude verbond. God heeft voor zich immers een volk uitverkozen, met als doel om via dit ene volk zijn zegen naar alle volken uit te strekken. Het boek Genesis is dus grotendeels gewijd aan de geschiedenis van de aartsvaders, de voorouders van Israël, aan de beloften die hun zijn gedaan en aan de weg waarlangs God in hun tijd gewerkt heeft om zijn plan ten uitvoer te brengen. Genesis gaat daarom noodzakelijkerwijs vooraf aan het boek Exodus, dat gaat over het ontstaan van het volk Israël dat afstamt van de aartsvaders, en het sluiten van het verbond als vervulling van de beloften aan de aartsvaders. Het vormt zelfs de basis van de hele bijbelse visie op de wereld en op de geschiedenis, zonder welke de rest van de Schrift niet kan worden begrepen.

SCHRIJVER EN DATERING

Het is niet mogelijk met enige zekerheid uitspraken te doen over auteurschap en datering van het boek Genesis (zie ook de algemene Inleiding op de Pentateuch). Of en in hoeverre Mozes een aandeel heeft gehad in het schrijven van dit boek, blijft onduidelijk. In de visie van enkele conservatieve geleerden mag echter het boek Genesis niet los worden gezien van het boek Exodus, het boek over het verbond van Sinai, en moet Genesis dus eveneens worden toegeschreven aan Mozes, met uitzondering van enkele aanvullingen van de hand van latere redacteuren. Zij stellen dat het boek mogelijk geschreven is in de loop van de 40 jaar dat het volk Israël in de woestijn verbleef, in de vijftiende ofwel in de dertiende eeuw v.Chr. (zie voor de datering de algemene Inleiding op de Pentateuch). Het boek zal mede gebaseerd zijn op tradities die onder de Israëlieten sinds de tijd van de aartsvaders van generatie op generatie mondeling zijn overgeleverd. Archeologisch onderzoek heeft overeenkomsten aangetoond tussen de verhalen van Genesis en de gewoonten zoals die aan het begin van het tweede millennium v.Chr. in het Midden-Oosten bestonden. De indruk van historische betrouwbaarheid van de in deze teksten verhaalde geschiedenissen wordt daardoor versterkt.

OPBOUW

Het boek Genesis bestaat uit een inleiding die wordt gevolgd door tien paragrafen, die elk beginnen met de formulering: 'Dit zijn de *toledot*.' Dat is de eerste keer vertaald met: 'Dit is de geschiedenis van de hemel en de aarde' (2:4) en daarna met 'Dit is de geschiedenis van de nakomelingen van ...'. Op grond daarvan komen wij tot de volgende indeling.

Inleiding (1:1-2:3)

- 1 De geschiedenis van de hemel en de aarde, dat wil zeggen de eerste mensen (2:4-4:26)
- 2 De geschiedenis van de nakomelingen van Adam (5:1-6:8)
- 3 De geschiedenis van de nakomelingen van Noach (6:9-9:29)
- 4 De geschiedenis van de nakomelingen van Sem, Cham en Jafet (10:1-11:9)
- 5 De geschiedenis van de nakomelingen van Sem (11:10-26)
- 6 De geschiedenis van de nakomelingen van Terach (11:27-25:11)
- 7 De geschiedenis van de nakomelingen van Ismaël (25:12-18)
- 8 De geschiedenis van de nakomelingen van Isaak (25:19-35:29)
- 9 De geschiedenis van de nakomelingen van Esau (36:1-37:1)
- 10 De geschiedenis van de nakomelingen van Jakob (37:2-50:26)

In het algemeen gaat de geschiedenis die in deze paragrafen wordt beschreven niet over de persoon die in de titel wordt genoemd, maar over zijn nakomelingen. Zo behandelt paragraaf 2 de geschiedenis van de nakomelingen van Adam en Eva, tot aan de zondvloed. Paragraaf 4 is gewijd aan het ontstaan van alle volken die afstammen van de drie zonen van Noach en aan de verspreiding van die volken over de aarde. Paragraaf 6 omvat wat ook wel wordt genoemd de 'Abrahamcyclus' omdat die gaat over de geschiedenis van Abraham, zoon van Terach. Evenzo is paragraaf 8 in feite de 'Jakobcyclus', genoemd naar Jakob, zoon van Isaak. Paragraaf 10 bestaat zo ook grotendeels uit de 'Jozefcyclus', genoemd naar Jozef, zoon van Jakob. Het boek kan worden opgedeeld in twee grote tekstcomplexen die elk vijf van de hierboven genoemde paragrafen bevatten. Het eerste deel is gewijd aan het ontstaan van de wereld en het ontstaan van de grote beschavingen, gesymboliseerd door Babel (Gen. 1-11). Dit deel heeft betrekking op de mensheid in haar geheel. Dit verhaal strekt zich uit over een zeer lange, niet nader bepaalde periode. Het tweede deel is gewijd aan de geschiedenis van de aartsvaders en het ontstaan van Israël over vier generaties (Gen. 12-50). In dit deel staan drie grote cycli centraal, die van Abraham, Jakob en Jozef. Paragraaf 5 vormt een overgang, omdat hierin de geschiedenis wordt verteld van de nakomelingen van Sem. Dit geslacht is weliswaar één van de vele volken, maar uit dit volk komen de aartsvaders voort.

Naarmate het boek vordert, spitst het verhaal zich steeds meer toe. Na het scheppingsverhaal en twee paragrafen over de mensheid als geheel, richt de schrijver zijn aandacht op één familie in het bijzonder, die van Noach, die zal ontsnappen aan de zondvloed. Vervolgens noemt hij alle volken die afstammen van Noach, waarbij hij zijn aandacht in het bijzonder richt op de nakomelingen van Sem. Binnen dit Sem-geslacht zoomt hij vervolgens in op de nakomelingen van Terach, en daarna op die van Abraham. In het tweede deel van het boek wordt een keuze gemaakt uit de nakomelingen van Abraham. Bij elke generatie wordt kort het geslacht genoemd dat buiten beschouwing zal worden gelaten (paragrafen 7 en 9), waarna de aandacht verschuift naar het geslacht dat de erfgenaam is van de belofte (paragrafen 8 en 10).

STREKKING EN BETEKENIS

Het boek Genesis is vanuit theologisch oogpunt een heel rijk boek, dat ons veel leert over God en de mens. Het scheppingsverhaal verzet zich tegen het polytheïsme en toont ons een almachtige God die soeverein onderscheiden is van zijn schepping; ieder ander wezen heeft aan hem zijn bestaan te danken en ieder ander wezen is van hem afhankelijk. De eerste twee hoofdstukken gaan vooral over de zin van het menselijke bestaan: man en vrouw zijn door God naar zijn evenbeeld geschapen. Zij zijn van hem afhankelijk en leven van zijn zegen die hij hun wil geven. In de hoofdstukken die daarop volgen, wordt de huidige toestand van de wereld belicht: de ongehoorzaamheid van de mens en zijn verlangen om onafhankelijk te zijn van God hebben het kwaad, het lijden en de vervreemding voortgebracht. Adam en Eva staan aan het begin van een ontwikkeling die de mensheid alleen maar verder van huis brengt: het kwaad neemt van generatie op generatie toe, vooral in het geslacht van Kain (hs. 4), totdat God ingrijpt met de zondvloed (hs. 6). Maar ook na dat oordeel groeit het kwaad, ook in maatschappelijk opzicht, vooral in Babel. Daar probeert de mens een totalitair systeem in te voeren waarmee hij zich tot in de hemel denkt te kunnen verheffen (hs. 11). Uit de oordelen waaraan God de mensen onderwerpt (de verdrijving uit de tuin van Eden, de zondvloed, het uiteendrijven van de volken vanuit Babel, enz.) blijkt dat hij ondanks alles de situatie geheel meester blijft.

Tegelijkertijd blijkt dat God de mensheid wil redden. God geeft hier al blijk van vanaf het moment dat de vloek als gevolg van de zonde een feit is: de verleidende slang zal ooit worden verslagen (3:15). Door Set de plaats te laten innemen van Abel, die door Kain is vermoord, komt God zijn belofte na om de vrouw nakomelingen te schenken die zich zullen verzetten tegen de nakomelingen van de slang, die worden belichaamd door het nageslacht van Kain (zie aantekening bij 5:3 en bij hs. 4). Ondanks het kwaad groeien cultuur en beschaving (4:17-22). God bewaart een mensheid terwijl de zondvloed het werk van zijn schepping vernietigt. Het verbond met Noach (8:21-9:17) bezegelt de goddelijke belofte om, met het oog op het heil, de wereld en de mensheid te redden.

Het tweede deel van het boek is gewijd aan het begin van het heilswerk van God. God verkiest Abraham uit en belooft hem een nakomeling uit wie een volk zal ontstaan en aan wie hij ook een land belooft. Van meet af aan wordt duidelijk gemaakt dat God daarmee de zegen van alle volken op aarde op het oog heeft (12:3). In alles wat volgt wordt beschreven hoe God te werk gaat om zijn belofte ten uitvoer te brengen. Benadrukt wordt dat God dat volk, dat hem toebehoort, scheidt en tot leven wekt. Isaak, zoon van Abraham, erfgenaam van de belofte, wordt geboren door een wonder, omdat zijn ouders immers geen kinderen meer konden verwekken. In de daaropvolgende generatie moet God opnieuw het obstakel van onvruchtbaarheid wegnemen, deze keer die van Rebekka. Het gebod van Isaak toont aan hoezeer alles van God afhangt (25:21). Zo blijkt het heil uitsluitend het werk van God, de mens heeft er geen aandeel in. Wanneer Abraham op zijn eigen manier probeert een bijdrage te leveren aan de vervulling van de belofte, stuit hij dan ook alleen maar op moeilijkheden (16; 21:8 e.v.). Het enige wat God van de mens vraagt, is geloof en trouw. Het verhaal van Jakob, zoon van Isaak, laat zien hoe onwaardig de erfgenaam van de belofte is. Toch volvoert God zijn plannen. Enerzijds beschermt hij Jakob tegen de gevolgen van zijn eigen slinkse streken, bijvoorbeeld wanneer zijn leven wordt bedreigd door zijn schoonvader Laban of door zijn broer Esau. Anderzijds neemt hij Jakob mee op een lange tocht om hem godsvertrouwen en volgzzaamheid te leren. Vervolgens zal hij Jozef, één van Jakobs zonen, die wordt belaagd door zijn broers (hij wordt als slaaf naar Egypte verkocht en ontsnapt op het nippertje aan de dood) een bijzonder lot toebedelen. Dankzij hem zal zijn hele familie de verschrikkelijke hongersnood die op dat moment heerst, overleven. Zoals de schrijver aan het einde van het boek vooral lijkt te willen benadrukken, gebruikt God het kwaad dat door de mens wordt bedreven, om zijn plannen ten uitvoer te brengen (50:19 e.v.). God verschijnt dus als degene die de loop van de geschiedenis bepaalt, die ingrijpt in het leven van de mens en die daarbij gebruikmaakt van de omstandigheden, inclusief de slechte daden van de mens, om zijn plannen ten uitvoer te brengen zonder dat iets die kan dwarsbomen.

Het genadekarakter van de zegen blijkt ook uit de keuzes die God maakt. Hij verkiest meermalen de jongere zoon boven de oudere, soms tegen de zin van de vader in. Zo had hij eerder al Set verkozen boven Kain, en Sem boven Jafet (10:21). Zo verkiest hij ook Isaak boven Ismaël en Jakob boven Esau, ondanks de wens van Isaak die zijn oudste zoon erfgenaam probeert te maken (hs. 27). En hij verkiest Efraïm boven Manasse, tegen de wens van hun vader Jozef in (hs. 48). Hieruit blijkt dat natuurlijke voorrechten voor God geen rol spelen, de mens kan nergens op terugvallen voor het ontvangen van de goddelijke zegen: de zegen is genade.

Men kan nog uitgebreid stilstaan bij de verschillen tussen die erfgenamen. Abraham, de pionier, is een moedig en gelovig man. Isaak is zeer bescheiden, zijn bijdrage bestaat voornamelijk uit een biddend afwachten, zo jaar lang. De sluwe Jakob houdt tot elke prijs vast aan de belofte, maar hij probeert die wel op slinkse wijze te bereiken. Hij moet op vaak pijnlijke wijze leren dat hij de zegen alleen kan ontvangen door zich te onderwerpen aan God en door aan hem gehoorzaam te zijn. In tegenstelling tot de drie eerder genoemde personen, die als semi-nomaden leven, heeft Jozef een bijzondere bestemming

ontvangen. Hij belandt op de hoogste posten in één van de grootste koninkrijken van die tijd, maar hij weet dat hij dat te danken heeft aan zijn God.

Genesis verhuelt de menselijke tekortkomingen bepaald niet. Ze kwamen al uitdrukkelijk aan de orde in verband met Jakob en Jozefs broers. Hoewel Abraham een zeer gelovig mens was, bleef hij niet gevrijwaard van twijfel die hem ertoe bracht op zijn eigen manier te proberen de goddelijke belofte ten uitvoer te brengen. Isaak probeert tegen de goddelijke beslissing in te gaan met zijn verlangen zijn zoon Esau te zegenen (27:1-4), hoewel God Jakob heeft uitverkoren (25:23). Ook Abraham neemt zijn toevlucht tot een weinig prijzenswaardige list in een poging zijn leven te redden: hij laat zijn vrouw doorgaan voor zijn zuster en riskeert daarmee de vrouw die zijn erfgenaam ter wereld zou moeten brengen, kwijt te raken. Het feit dat Abraham en later ook Isaak (12:10-20; 20; 26) in andere omstandigheden dezelfde fout maken is veelzeggend voor de zwakte van de mens, die soms in dezelfde fouten vervalt en daar niet van leert. Literair-kritische geleerden, die deze drie verhalen als varianten van een en dezelfde gebeurtenis lezen, dreigen deze les te veronachtzamen. Het portret van de aartsvaders blijkt zo ontdaan te worden van iedere vorm van verheerlijking; dit geeft de verhalen van Genesis een authentiek karakter.

GENRE

Het boek Genesis bestaat voornamelijk uit verhalen. Het bevat echter ook gedichten (bv. 4:23 e.v.; 49:2-27). We komen ook enkele wetsteksten tegen die verband houden met de verschillende verbondssluitingen waarvan melding wordt gemaakt, maar de omvang daarvan is minder groot dan in de andere boeken van de Pentateuch. Genesis is dan ook geen boek over het verbond maar vormt eerder een historische inleiding tot het boek van het verbond van de Sinai (zie de Inleiding op de Pentateuch), dat herinnert aan de voorgaande verbonden. Nog een ander genre neemt een belangrijke plaats in dit boek in, namelijk dat van de geslachtsregisters. Deze kunnen niet zonder meer worden vergeleken met stambomen zoals wij die kennen, waarin de biologische verwantschap tussen leden van eenzelfde familie wordt weergegeven door een overzicht te geven van alle opeenvolgende generaties. In het oude Midden-Oosten hadden de geslachtsregisters een andere functie dan onze stambomen. Zij gaven in de eerste plaats een beeld van de maatschappelijke realiteit; ze gaven aan hoe een geslacht in elkaar zat of wat de relatie tussen de verschillende geslachten was, en ze gaven informatie over ieders plaats in de sociale groep, over zijn of haar rechten (erfrechten) en over wat zijn rol (leider, priester, koning, enz.) was. Doordat deze geslachtsregisters in eerste instantie mondeling werden doorgegeven, onthield men alleen de belangrijkste 'knooppunten' in de reeks van generaties, en de geslachtslijnen die relevant waren voor het doel waarvoor deze geslachtsregisters werden gebruikt. Deze geslachtslijnen waren niet altijd biologisch van aard, ze konden ook juridisch van aard zijn. Voor de schrijver van Genesis vormden deze geslachtsregisters, die van generatie op generatie werden doorgegeven (en werden aangepast aan de nieuwe samenstelling van de geslachten) een handig hulpmiddel om de verschillende generaties uit het verleden vanaf het ontstaan van de mensheid tot de aartsvaders met elkaar te verbinden, zonder dat men zich druk hoefde te maken over alle tussenliggende schakels van de keten. Een goed begrip van de functie van deze geslachtsregisters voorkomt dat we ze gebruiken voor een ander doel dan waarvoor ze bestemd waren, bijvoorbeeld om er een chronologisch overzicht van gebeurtenissen uit af te leiden of zelfs om erachter te komen hoe lang verschillende periodes hebben geduurd.

GENESIS EN HET NIEUWE TESTAMENT

De theologie in Genesis is funderend en richtinggevend voor het beeld van God, de wereld, de mens en zijn plaats in de wereld, en de visie op het heil, zoals dat in de rest van de Bijbel wordt uitgewerkt. Dit boek is van fundamenteel belang om

de hele Schrift en het christelijk geloof te kunnen begrijpen. Het Nieuwe Testament verwijst dan ook op allerlei manieren naar Genesis.

De beschrijving van de nieuwe aarde en het toekomstige paradisijs (Op. 21-22) is geïnspireerd op de beschrijving van Eden (Gen. 1-2); het heilswerk van God bestaat onder andere uit een herstel van de schepping, die is onderworpen aan de vloek en aan de vergankelijkheid (Rom. 8:20, verwijzend naar Gen. 3).

Het 'proto-evangelie' zoals dat te vinden is in Genesis 3:15, wordt werkelijkheid in Jezus Christus. Hij is de zoon die aan de vrouw was beloofd en die de slang zou verslaan (Rom. 16:20; Op. 12:9-11). Evenzo wordt de belofte van een nageslacht aan Abraham werkelijkheid in Jezus Christus, want de nieuwe mensheid, die de belofte van de zegen aan de aartsvader erft, ontstaat uit hem (Gal. 3:6-14; Rom. 4:9-25).

De belofte aan Abraham betref weliswaar in de eerste plaats zijn zoon Isaak en zijn nakomelingen, de Israëlieten, maar was daarenboven gericht op de zegen voor alle volken (Gen. 12:3). Die zegen vindt plaats door middel van het heil dat door Jezus Christus wordt gebracht. Abraham wordt op deze ma-

nier voorgesteld als de vader van alle gelovigen, Joods of niet-Joods, want die zijn de werkelijke erfgenamen van de belofte (Rom. 4:9 e.v.). Evenzo was het land dat aan Israël werd beloofd, een voorproefje van 'de wereld', de nieuwe aarde, die de gelovigen zullen erven (Rom. 4:13).

Abraham heeft het voorbeeld gegeven van de houding die nodig is om de zegen van Gods gaven te kunnen ontvangen. Paulus citeert Genesis 15:6 om te benadrukken dat het om zijn geloof was en om zijn houding van godsvertrouwen, dat Abraham door God rechtvaardig werd verklaard en dat hij de belofte heeft verkregen. De apostel leidt daaruit af dat diezelfde houding iedereen nu nog steeds in staat stelt de zegen te verkrijgen die in die belofte besloten ligt. Dit is het vertrouwen in de God die de enige is die ons heil kan bewerken, en die het heeft bewerkt in Jezus Christus, zonder dat wij er iets aan af of toe kunnen doen (Rom. 4).

Evenzo wordt Abraham in Hebrreeën 11:8-19 voorgesteld als voorbeeld voor ons geloof. Jakobus onderstreept een belangrijk aspect van dit authentieke geloof door eraan te herinneren, dat het ware geloof gepaard gaat met goede werken (Jak. 2:20 e.v.).

Genesis

DE SCHEPPING VAN HEMEL EN AARDE

1 In het begin^a schiep^b God de hemel^c en de aarde^d. ²De aarde was nog woest^a en doods^b, en duisternis lag over de oervloed,^c maar Gods geest^d zweefde^e over het water.

³God zei: ^a'Er moet licht komen,' en er was licht.^b ⁴God zag dat het licht goed was,^a en hij scheidde het licht van de duisternis;^b het licht noemde^a hij dag, de duisternis noemde hij nacht.^b Het werd avond en het werd morgen.^c ⁵De eerste dag.

⁶God zei: ^a'Er moet midden in het water een gewelf^b komen dat de watermassa's van elkaar scheidt.'⁷ En zo gebeurde het: ^aGod maakte het gewelf en scheidde het water^b onder het gewelf van het water erboven. ⁸Hij noemde^a het gewelf^b hemel.^c Het werd avond en het werd morgen.^d ⁹De tweede dag.

⁹God zei: 'Het water onder de hemel moet naar één plaats^a stromen, zodat er droog land^b verschijnt.' En zo gebeurde het. ¹⁰Het droge noemde^a hij aarde, het samengestroomde water^b noemde hij zee.^c En God zag dat het goed was.^d

(1:1-3) *In het begin schiep God de hemel en de aarde [...]* God zei - Ook mogelijk is de vertaling: 'In het begin toen God de hemel en de aarde schiep [...]' zei God.

(1:2) *Gods geest zweefde over het water* - Gods geest, of: 'Gods adem'. Ook mogelijk is de vertaling: 'een hevige wind joeg het water op'.

1:1 schiep: het werkwoord *bara*, scheppen, wordt in het OT alleen gebruikt voor de goddelijke activiteit; dit is vaak een scheppingswerk *ex nihilo*, vanuit het niet. **God:** de Hebr. naam *Elohiem* is de meest gangbare aanduiding voor God in het OT. Het is als zodanig geen eigenaam (het stamt af van het Semitische woord *el* (god) en kan voor elke willekeurige godheid worden gebruikt), maar wordt wel vaak als eigenaam gebruikt. Hoewel *Elohiem* een meervoudsvorm is, staat het werkwoord in het enkelvoud. Deze constructie komt in het hele OT voor. Sommigen denken dat het om de *pluralis majestatis* gaat, of in ieder geval een vorm die het idee van volheid uitdrukt. De kerkvaders, die het OT in het licht van het NT beschouwden, zagen dat meervoud als een verwijzing naar de Drie-eenheid en het enkelvoud als een bewijs van de eenheid van God (zie v. 26 en aantekening). **de hemel en de aarde:** d.w.z. alles, de hele schepping. Dit v. kan ofwel worden beschouwd als een beknopte inleiding vooraf op de schepping zoals die wordt beschreven in v. 2-31, ofwel als de eerste scheppingsdaad, waarbij de daaropvolgende fasen van het scheppingswerk in v. 2-31 worden beschreven. Zonder dat dit expliciet wordt genoemd, suggereert dit v. het idee van een schepping *ex nihilo*.

1:2 woest en doods: deze woordcombinatie komt terug in Jer. 4:23 en Jes. 34:11 waar het vertaald wordt met 'chaos en verwoesting'. Zij drukt leegte en wanorde uit, oftewel chaos en het ontbreken van herkenbare voorwerpen of wezens.

1:3 God zei: deze uitdrukking komt in dit hs. tien keer voor (v. 3, 6, 9, 11, 14, 20, 24, 26, 28, 29) en benadrukt de almacht van de schepper, die tot aanzijn roept wat er nog niet was, naargelang hij besluit (Ps. 33:6, 9; 148:5; Hebr. 11:3). Dit tweeledige kenmerk van het woord van God komt in de hele Bijbel terug: het is scheppend en werkzaam tegelijk.

1:4 hij scheidde ... duisternis: dit scheppingsverhaal gaat vooral over het goddelijke werk van het scheiden: God

¹¹God zei: 'Overal op aarde moet jong groen^a ontkiemen: zaadvormende planten en allerlei^b bomen die vruchten^c dragen met zaad erin.' En zo gebeurde het.^d ¹²De aarde bracht jong groen^a voort: allerlei^b zaadvormende planten en allerlei bomen die vruchten droegen met zaad erin. En God zag dat het goed was.¹³ Het werd avond en het werd morgen.^a ¹⁴De derde dag.

¹⁴God zei: 'Er moeten lichten^a aan het hemelgewelf komen om de dag te scheiden van de nacht.^b Ze moeten de seizoenen^c aangeven^d en de dagen en de jaren,^e ¹⁵en ze moeten dienen als lampen aan het hemelgewelf, om licht te geven op de aarde.' En zo gebeurde het.^a ¹⁶God maakte de twee grote^a lichten, het grootste om over de dag te heersen,^b het kleinere om over de nacht^c te heersen,^d en ook de sterren.^e ¹⁷Hij plaatste ze aan het hemelgewelf om licht te geven op de aarde,^a ¹⁸om te heersen^a over de dag en de nacht en om het licht te scheiden van de duisternis. En God zag^b dat het goed was. ¹⁹Het werd avond en het werd morgen.^a ²⁰De vierde dag.

HOOFDSTUK 1

1 ^aSpr. 8:23; Jes. 40:21; 41:4, 26; Joh. 11:2
b v. 21, 27; 2:3 ^cv. 6; Neh. 9:6; Job 9:8; 37:18; Ps. 96:5; 104:2; 115:15; 121:2; 136:5; Jes. 40:22; 42:5; 51:13; Jer. 10:12; 51:15 ^d14:19; 2 Kon. 19:15; Job 38:4; Ps. 90:2; 136:6; 146:6; Jes. 37:16; 40:28; 42:5; 44:24; 45:12, 18; Jer. 27:5; 32:17; Hand. 14:15; 17:24; Ef. 3:9; Kol. 1:16; Hebr. 3:4; 11:3; Op. 4:11; 10:6
2 ^aJes. 23:1; 24:10; 27:10; 32:14; 34:11 ^bJes. 45:18; Jer. 4:23 ^c8:2; 26:8; 38:9; Ps. 36:7; 42:8; 104:6; 107:26; Spr. 30:4 ^d2:7; Job 33:4; Ps. 104:30; Jes. 32:15
^eDeut. 32:11; Jes. 31:5
3 ^av. 6; Ps. 33:6, 9; 148:5; Hebr. 11:3 ^b2 Kor. 4:6; 1 Joh. 1:5-7
4 ^av. 10, 12, 18, 21, 25, 31; Ps. 104:31; Jer. 31:35 v. 14; Ex. 10:21-23; Job 26:10; 38:19; Ps. 18:29; 104:20; 105:28; Jes. 42:16; 45:7
5 ^av. 8, 10; 2:19, 23 ^bPs. 74:16 ^cv. 8, 13, 19, 23, 31
6 ^av. 3 ^bv. 1; Ps. 24:2; 136:6; Jes. 44:24; 2 Petr. 3:5
7 ^av. 9, 11, 15, 24 ^b7:11; Job 26:10; 38:8-11, 16;

Ps. 148:4; Spr. 8:28
8 ^av. 5 ^bJob 9:8; 37:18; Ps. 19:2; 104:2 ^cJes. 40:22; 44:24; 45:12; Jer. 10:12; Zach. 12:1 ^dv. 5
9 ^aJob 38:8-11; Ps. 33:7; 104:6-9; Spr. 8:29; Jer. 5:22; 2 Petr. 3:5 ^bPs. 95:5; Jona 1:9; Hag. 2:6 ^cv. 7
10 ^av. 5 ^bPs. 33:7; ^cJob 38:8; Ps. 90:2; 95:5 ^dv. 4
11 ^aPs. 65:10-14; 104:14 ^bv. 12; 2:5, 9; 6:21; 7:14; Lev. 25:19; Ps. 107:37; Ezech. 34:27 ^cLev. 11:14, 19, 22; Deut. 14:13, 18; 1 Kor. 15:38 ^dv. 7
12 ^av. 11 ^bv. 4
13 ^av. 5
14 ^aPs. 74:16; 136:7 ^bv. 4 ^cJer. 10:2 ^dPs. 104:19 ^e8:22; Jer. 31:35-36; 33:20, 25
15 ^av. 7
16 ^aDeut. 17:3; Job 31:26; Jer. 43:13; Ezech. 8:16 ^bPs. 136:8 ^cPs. 136:9 ^dJob 38:33; Ps. 74:16; 104:19-20; Jer. 31:35; Jak. 1:17 ^eDeut. 4:19; Job 9:9; 38:7, 31-32; Ps. 8:4; 33:6; Pred. 12:2; Jes. 40:26; Jer. 8:2; Amos 5:8
18 ^aJer. 33:20, 25 ^bv. 4
19 ^av. 5

scheidt het licht van de duisternis (en dus de dag van de nacht, v. 5, 14), het water onder het gewelf van het water erboven (v. 7), het droge land van het water daaronder, d.w.z. de zee (v. 9-10).

1:5 noemde: de dag, de nacht, de hemel, de aarde en de zee krijgen een naam nadat ze zijn geschapen (v. 5, 8 en 10; het werkwoord 'noemen' komt vijf keer voor); daarmee krijgen ze een functie en een eigen plaats, onderworpen aan de almacht van de God die hun een naam geeft. Zie ook 2:20. **het werd morgen:** voor de Hebreeërs begint de dag 's avonds bij het invallen van de schemering en niet bij zonsopgang.

1:6 een gewelf: zie v. 8. De atmosferische hemel wordt in de Bijbel met verschillende uitdrukkingen en beelden aangeduid (Job 37:18; Jes. 40:22).

1:9 De bewoonde wereld is ontstaan uit het water (zie 2 Petr. 3:5; Ps. 24:2). De zee, die in het oude Nabije Oosten een gevaar vormt, wordt aan banden gelegd. Deze machtige daad van de schepper wordt in het OT meermalen geroemd (Ps. 104:6-9; Jer. 5:22, enz.).

1:11 groen ... bomen: sommigen denken dat hier drie soorten gewassen moeten worden onderscheiden: 1. groen, of vegetatie, of gras; 2. kruiden, waaronder groenten en granen; 3. bomen. Anderen denken dat de eerste term (groen) een overkoepelende term is voor de andere twee; er is dan sprake van een tweedeling.

1:15 lampen: er wordt alvast verteld wat de functie van de twee grote hemellichamen is (vgl. v. 16); in tegenstelling tot wat in andere scheppingstheorieën werd verondersteld, hebben zij niets goddelijks.

1:16 De scheppingen van de drie voorgaande dagen krijgen een naam (v. 5, 8, 10) en die van de twee volgende dagen krijgen een zegen (de levende wezens, v. 22, 28), maar er volgt geen goddelijk woord na de schepping van de twee grote lichten.

²⁰ God zei: 'Het water moet wemelen van levende wezens,^a en boven de aarde, langs het hemelgewelf,^b moeten vogels vliegen.' ²¹ En hij schiep^a de grote zee-

monsters^b en alle soorten^c levende wezens waarvan het water wemelt en krioeit, en ook alles wat vleugels heeft.^d En God zag dat het goed was.^e ²² God zegende ze met de woorden: 'Wees vruchtbaar en word talrijk.' ²³ Het werd avond en word talrijk en vul het water van de zee. En ook de vogels moeten talrijk worden, overal op aarde.' ²⁴ Het werd avond en het werd morgen.^a De vijfde dag.

²⁴ God zei: 'De aarde moet allerlei^a levende wezens^b voortbrengen: vee, kruipende dieren en wilde dieren.' En zo gebeurde het.^c ²⁵ God maakte alle soorten in het wild levende dieren,^a al het vee en alles wat op de aardbodem rondkruipt. En God zag dat het goed was.^b

²⁶ God zei: 'Laten wij^a mensen^b maken die ons evenbeeld^c zijn, die op ons lijken;^d zij moeten heerschappij^e voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel,^f over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.' ²⁷ God schiep^a de mens^b als zijn evenbeeld,^c als evenbeeld van God schiep

hij hem,^d mannelijk en vrouwelijk^e schiep^f hij de mensen. ²⁸ Hij zegende^a hen en zei tegen hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk,^c bevolk de aarde^d en breng haar onder je gezag; heers^e over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.' ²⁹ Ook zei God: 'Hierbij geef ik jullie alle zaaddragende planten en alle vruchtbomen op de aarde; dat zal jullie voedsel^a zijn. ³⁰ Aan de dieren die in het wild leven, aan de vogels van de hemel en aan de levende wezens^a die op de aarde rondkruipen, geef ik de groene planten tot voedsel.' ^b En zo gebeurde het. ³¹ God keek naar alles wat hij had gemaakt^a en zag dat het zeer goed was.^b Het werd avond en het werd morgen.^c De zesde dag.

2 Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom^a voltooid. ² Op de zevende dag^a had God zijn werk voltooid, op die dag rustte hij van het werk^b dat hij gedaan had. ³ God zegende de zeven-

20 ^aPs. 146:6 ^b2:19
21 ^av. 1 ^bJob 3:8; 7:12; Ps. 74:13; 148:7; Jes. 27:1; Ezech. 32:2 ^cPs. 104:25-26 ^dv. 11 ^ev. 4
22 ^av. 28; 8:17; 9:1, 7; Lev. 26:9; Ezech. 36:11
23 ^av. 5
24 ^a2:19 ^bv. 11 ^cv. 7
25 ^a2:21-22; Jer. 27:5
26 ^av. 11 ^bv. 4
27 ^a3:5, 22; 11:7; Ps. 100:3; Jes. 6:8 ^bJes. 45:18 ^cv. 27; 5:3; 9:6; Ps. 8:5; 82:6; 89:7; 1 Kor. 11:7; 2 Kor. 4:4; Kol. 1:15; 3:10; Jak. 3:9 ^dHand. 17:28-29 ^e9:2; Ps. 8:6-8
28 ^av. 1 ^b2:7; Ps. 103:14; 119:73 ^cv. 26
29 ^a5:1 ^b5:2; Mat. 19:4; Marc. 10:6; Gal. 3:28

f Deut. 4:32
28 ^a33:5; Joz. 24:3 ^bPs. 113:9; 127:3, 5 ^c1:7
29 ^av. 22; 6:1; Hand. 17:26
30 ^av. 26; Ps. 8:6-8; 115:16
31 ^a9:3; Deut. 12:15; Ps. 104:14; 1 Tim. 4:3
32 ^a2:7; 7:22 ^bJob 38:41; Ps. 78:25; 104:14, 27; 111:5; 136:25; 145:15; 147:9
33 ^aPs. 104:24; 136:5; Spr. 3:19; Jer. 10:12
34 ^av. 4; 1 Tim. 4:4 ^bv. 5

HOOFDSTUK 2

1 ^aDeut. 4:19; 17:3; 2 Kon. 17:16; 21:5; Ps. 104:2; Jes. 44:24; 45:12; 48:13; 51:13
2 ^aDeut. 5:14 ^bv. 2-3; Ex. 20:11; 31:17; 34:21; Joh. 5:17; Hebr. 4:4

1:20 wemelen van levende wezens: de weelderigheid van de tekst suggereert het idee van overvloedige vruchtbaarheid.

1:21 schiep: vgl. v. 1 en aantekening; tweede keer dat dit werkwoord in het hs. wordt gebruikt. **de grote zeemonsters:** in de oude scheppingsverhalen worden zeemonsters geassocieerd met de oerchaos. Het woord wordt op andere plaatsen ook vertaald met 'slang' (Ex. 7:9); 'krokodil' (Ezech. 29:3); 'Leviatan' (Job 3:8 en aantekening). Er wordt een wezen mee bedoeld dat ongeacht zijn grootte een plek heeft in de wereldorde die door God wordt geschapen en aan zijn wil onderworpen is.

1:22 God zegende ze: de goddelijke zegen, een van de hoofdmotieven van Gen. (zie 1:28; 2:3; 5:2; 9:1; 12:3; 17:16, 20, enz.), wordt hier voor het eerst genoemd. De goddelijke zegen loopt als een rode draad door het scheppingswerk.

1:24 kruipende dieren en wilde dieren: in het Hebr. één woord waarmee alle dieren, met inbegrip van insecten, worden aangeduid die zich laag over de grond voortbewegen.

1:26 Laten ... op ons lijken: er wordt verschillend gedacht over dit meervoud. De meest aannemelijke verklaringen zijn: het meervoud verwijst naar God en zijn hemelse hof (de engelen) aan wie hij zijn grootste schepping aankondigt: de mens (zie bv. Job 38:4-7; Jes. 6:1-2; zelfde meervoud in 3:22; 11:7). In de tekst wordt echter nooit over engelen gerept. Het lijkt aannemelijker dat het meervoud dient om aan te geven dat God bij zichzelf te rade gaat (vgl. 2 Sam. 24:14; Hoogl. 1:11); het is ook mogelijk dat God zich zou richten tot zijn Geest, die in de schepping werkzaam is (v. 2). Uit de gedetailleerde beschrijving van deze laatste fase blijkt dat dit het hoogtepunt van het scheppingsverhaal is. **mensen:** in het Hebr. is dit een collectief enkelvoud met een meervoudige betekenis; de werkwoorden die volgen staan namelijk in het meervoud. **ons evenbeeld ... op ons lijken:** dit betekent dat de mens op zijn schepper lijkt, een geschapen evenbeeld van hem is en een afspiegeling is van zijn luister (zie ook 5:1-3; 9:6). In het NT wordt deze schepping als evenbeeld van God genoemd in 1 Kor. 11:7; Kol. 3:10; Jak. 3:9. **heerschappij voeren:** het motief 'Gods evenbeeld' wordt gekoppeld aan het motief 'heerschappij' (zie v. 28 en aantekening): zoals God over het hele universum heerst, zo wordt het de roeping van de mens, Gods vertegenwoordiger, om te heersen over de aarde. Dit v. heeft ongetwijfeld een tweeledige polemische bedoeling: God heeft zelf zijn evenbeeld, de mens, op aarde gezet en veroordeelt daarom de afgodsbeelden die de mensen zich maken (de Hebr. term waarmee 'evenbeeld' hier wordt aangeduid, heeft gewoonlijk betrekking op de heidense afgodsbeelden). Anderzijds zijn alle mensen, en niet slechts enkelen (bv. de koning), het evenbeeld van God.

1:27 schiep: dit woord (*bara*) komt drie keer voor; daarmee wordt uitgedrukt hoe belangrijk en bijzonder de schepping van de mens is. **mannelijk en vrouwelijk:** de gelijkenis met God en het man of vrouw zijn lijken twee fundamentele eigenschappen van ieder mens te zijn. Dit v. wordt geciteerd in Mat. 19:4 en Marc. 10:6.

1:28 Hij zegende hen: Gods zegening van de mens is vergelijkbaar met zijn zegening van de vissen en de vogels (v. 22), maar bevat een extra bepaling: de roeping van de mens, als Gods evenbeeld, om te heersen over de aarde (v. 26; 2:15; Ps. 8:7-9). Het beheer van deze wereld wordt aan de mens toevertrouwd, als vertegenwoordiger en gezant van God op aarde. Cultuur, wetenschap en techniek zijn uitingen van die heerschappij van de mens, zolang deze niet leiden tot verval (vervuiling), slavernij en vernietiging van de natuur.

2:1 in al hun rijkdom: d.w.z. met alles wat ze in zich hebben, alles wat ze omvatten.

2:2 zevende dag: in enkele oude vertalingen staat 'zesde' dag om te voorkomen dat men denkt dat God de zevende dag gewerkt zou hebben. Het verdient echter de voorkeur om de oorspronkelijke Hebr. tekst ('zevende dag') aan te houden, waarin niet staat dat er een goddelijke activiteit plaatsvond. **rustte:** het Hebr. woord *sabbat*, dat niet in deze v. voorkomt, is afgeleid van dit werkwoord. God rust niet omdat hij moe is, maar omdat het hele scheppingswerk is voltooid: er kan niets meer aan worden toegevoegd, er kan niets meer aan worden veranderd en er kan niets worden ongedaan gemaakt. Het werk van God is volbracht en alles is 'zeer goed' (1:31).

2:3 God zegende de zevende dag en verklaarde die heilig: d.w.z. maakte er een heilige dag van, een dag van verering. In Ex. 20:11 wordt de eerste helft van dit v. geciteerd en wordt 'zevende dag' vervangen door 'sabbat'. Pas in Ex. 16, wanneer het volk van Israël, dat vertrokken is uit Egypte, op weg is naar de Sinai, wordt de verplichting om de sabbat in acht te nemen voor het eerst genoemd.

Toelichting bij Gen. 1:1-2:3

Dit grootste scheppingsverhaal is in al zijn eenvoud en verhevenheid zonder meer een fantastische inleiding en een prachtige ouverture, niet alleen tot het boek Genesis en de Pentateuch, maar tot heel de Bijbel. Heel de Schrift is doordrongen van de grote waarheden die hier ten aanzien van God, de mens en de wereld worden verkondigd. De verzorgde stijl en de zorgvuldigheid waarmee de tekst is samengesteld ondersteunen de boodschap: een weloverwogen aantal herhalingen van bepaalde uitdrukkingen - 'God zei'; 'en zo gebeurde het'; 'God zag dat het goed was' (zevenmaal); 'God schiep, zegende' (driemaal) - en een parallelisme tussen de eerste drie da-

de dag en verklaarde die heilig,^a want op die dag rustte^b hij van heel zijn schepingswerk.^c

⁴Dit is de geschiedenis^a van de hemel en de aarde. Zo ontstonden ze, zo werden ze geschapen.^b

DE TUIN VAN EDEN

In de tijd dat God, de HEER, aarde en hemel maakte, ⁵groeide er op de aarde nog geen enkele struik en was er geen enkele plant^a opgeschoten, want God, de HEER, had het nog niet laten regenen^b op de aarde, en er waren geen mensen^c om het land te bewerken; ⁶wel was er water dat uit de aarde opwilde en de aardbodem overal bevoeide. ⁷Toen maakte God, de HEER, de mens.^a Hij vormde hem uit stof^b uit aarde,^c en blies hem levensadem^d in de neus. Zo werd de mens een levend wezen.^e

⁸God, de HEER, legde in het oosten, in

Eden,^a een tuin aan en daarin plaats- te hij de mens die hij had gemaakt. ⁹Hij liet uit de aarde allerlei bomen^a opschie- ten die er aantrekkelijk uitzagen, met heerlijke vruchten. In het midden van de tuin stonden de levensboom^b en de boom van de kennis van goed en kwaad.^c

¹⁰Er ontspringt in Eden^a een rivier^b die de tuin bevoeit. Verderop vertakt ze zich in vier grote stromen. ¹¹Een daarvan is de Pison; die stroomt om heel Chawila^a heen, het land waar goud gevonden wordt. ¹²(Het goud van dat land is uitstekend, en er is daar ook balsamhars^a en onyx.) ¹³De tweede rivier heet Gichon; die stroomt om heel Nubië heen. ¹⁴De derde rivier heet Tigris; ^adie loopt ten oosten van Assyrië. De vierde ten slotte is de Eufraat.^b

¹⁵God, de HEER, bracht de mens dus in de tuin van Eden,^a om die te bewerken en erover te waken. ¹⁶Hij hield hem

het volgende voor: 'Van alle bomen^a in de tuin mag je eten, ¹⁷maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad;^a wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven.'^b

¹⁸God, de HEER, dacht: Het is niet goed dat de mens alleen is, ik zal een helper

3 ^aEx. 16:23; 20:10; 23:12; 31:15; 35:2; Lev. 23:3; Neh. 9:14; Jes. 58:13; Jer. 17:22 ^bPs. 95:11; Hebr. 4:11-11 ^c1 ^a5:1; 6:9; 10:1; 11:10, 27; 25:12, 19; 36:1, 9; 37:2 ^b1:1; Job 38:8-11 ^c5 ^a1:11 ^bJob 38:28; Ps. 65:10, 11; Jer. 10:13 ^cJes. 29:16; 43:1, 21; 44:2 ^d7 ^a1:27 ^b3:19; 18:27; Job 4:19; 10:9; 17:16; 34:15; Ps. 90:3; 103:14; Pred. 3:20; 12:7 ^c3:23; 4:2; Jer. 18:6; 1 Kor. 15:47 ^d1:2; Job 27:3; Jes. 2:22; 1:30; Jes. 42:5; Hand. 17:25 ^eJob 12:10; 32:8; 33:4; 34:14; Ps. 104:29; Jes. 57:16; Ezech. 37:5; 1 Kor. 15:45 ^f8 ^av. 10, 15; 3:23, 24;

4:16; 13:10; Jes. 51:3; Ezech. 28:13; 31:9, 16; 36:35; Joël 2:3 ^b9 ^aEzech. 31:8 ^b3:22, 24; Spr. 3:18; 11:30; Op. 2:7 ^cEzech. 47:12 ^d10 ^av. 8 ^bNum. 24:6; Ps. 46:5; Ezech. 47:5 ^c11 ^a10:7; 25:18 ^d12 ^aNum. 11:7 ^e14 ^aDan. 10:4 ^b15:18; 31:21; Ex. 23:31; Deut. 17:17; 17:24; Joz. 1:4; 1 Kron. 5:1; 2 Kon. 24:7; 1 Kron. 5:9; 18:3; Jer. 13:5; 46:2; 51:63; Op. 9:14; 16:12 ^f15 ^av. 8 ^b16 ^a3:1-2 ^c17 ^a3:11, 17 ^b3:1, 3; 5:5; 9:29; Deut. 30:15, 19; Jer. 42:16; Ezech. 31:8; Rom. 5:12; 6:23

(2:5) geen mensen om het land te bewerken – In het Hebreeuws is er hier en in het vervolg een woordspel tussen 'adam, 'mens', en 'adama, 'land/aarde/aardbodem/akker'.

gen (schepping van het licht, van de hemel en van de zeeën, en vervolgens van de continenten) en de drie daaropvolgende dagen (schepping van de bewoners van die leefomgevingen: de lichten, de vogels en de vissen, vervolgens de planten en de landwezens). Als we dit verhaal terugplaatsen in zijn oorspronkelijke context, dan wordt ons iets duidelijk van het polemische karakter ervan: in het verhaal worden de mythisch-religieuze opvattingen in het oude Nabije Oosten in twijfel getrokken en wordt een heel andere visie op God, de mens en de wereld gepresenteerd. De scheppende God heeft geen rivaal (hij is niet een van de vele goden zoals in het polytheïstische pantheon), maar hij is de enige ware God, schepper van heel het universum door zijn machtige woord (het alom aanvaarde idee dat de materie al bestond, wordt hiermee verworpen). Die levende en zo goed geordende wereld is een afspiegeling van de glorie van zijn schepper (Ps. 19:2). De mens is niet gemaakt om de goden van voedsel te voorzien (intendeel, God voorzie in de behoeften van de mens), maar om Gods ware vertegenwoordiger op aarde te zijn. Als uniek wezen, evenbeeld van zijn schepper, is het zijn roeping om te heersen over de wereld. Maar de mens moet niet als zijn schepper de sabbatsrust op de zevende dag in acht nemen: want de sabbat die aan Israël is geschonken, zo zeggen sommigen, 'doet de betrekkelijkheid van het werk van de mens en de betekenis van de zes werkdagen inzien. De sabbat voorkomt dat de mens wordt opgeslokt door zijn taak de aarde aan zich te onderwerpen ... en herinnert de mens eraan dat deze zijn mens-zijn niet tot uitdrukking zal brengen in relatie tot de wereld die hij verandert, maar wanneer hij zijn ogen naar boven richt, in de gezegende en heilige tijd in gemeenschap met de schepper'. De schepping van de mens en de invoering van de sabbat zijn de twee speerpunten van dit scheppingsverhaal. In de Bijbel staan nog meer scheppingsverhalen: Job 38:4-11; Ps. 104; 136:5-9; Spr. 8:24-30 (zie ook Ps. 102:26; Jes. 40:21-22; Jer. 10:16; Joh. 1:1-10; Kol. 1:16-17; Hebr. 1:2).

2:4 Dit is de geschiedenis ... geschapen: in sommige vertalingen wordt het begin van v. 4 in verband gebracht met de voorgaande v., waarbij deze zin een soort conclusie is. Maar het Hebr. woord *toledot* (voortbrenging, nageslacht, familiegeschiedenis) komt tien keer in Genesis voor (zie de inleiding, 'Structuur') in een karakteristieke formule ('dit zijn de *toledot* van ...') die een nieuwe paragraaf inleidt (zoals in Num. 3:1; Ruth 4:18; 1 Kron. 1:29). De formule is hier een inleiding op de passage 2:4b-3:24. **God, de HEER:** Hebr. *Jahweh Elohiem* (יהוה 'elohiem), God, de HEER. *Elohiem* is de gangbare naam voor God (zie 1:1 en aantekeningen). God onthult in Ex. 3:15 zijn naam,

JHWH, aan zijn volk (zie 3:14-15 en aantekeningen). Hij is dus zowel de scheppende God, de God van het universum, d.w.z. de almachtige God die over heel de schepping regeert, als de God van Israël die een verbond sluit met dat volk.

2:7 maakte: hier wordt mogelijk verwezen naar het scheppende werk van de pottenbakker (zie Jes. 29:16; zie aantekening). Net als de mens worden de dieren door God gemaakt (2:19) en worden ze levende wezens genoemd (1:20, 24). **stof, uit aarde:** de mens is enerzijds verbonden met de aarde en lijkt fysiek op de dieren, anderzijds verschilt hij van de overige aardse wezens omdat hij Gods vertegenwoordiger is, belast met de taak te heersen over de aarde (1:28). Paulus verwijst in 1 Kor. 15:45 naar deze tekst.

2:8 in het oosten: gezien vanuit het gezichtspunt van de auteur.

2:9 de levensboom: deze boom, die leven schenkt zolang men de vruchten ervan eet (zie 3:22; Spr. 3:18; Op. 2:7; 22:2, 14) en die ter beschikking van Adam en Eva is gesteld, drukt uit dat de schepper de mens het leven wil schenken en dat de mens voor zijn leven van God afhankelijk is. **de boom van de kennis van goed en kwaad:** het eten van de vruchten van deze boom staat voor het verlangen naar onafhankelijkheid ten opzichte van de schepper, het verlangen om zelf te beslissen over wat goed en kwaad is.

2:10 vier grote stromen: het getal 4 verwijst naar de almachtigheid (de vier windstreken). Het feit dat de rivier zich vertakt in vier stromen wijst op de overvloed van het water dat ontspringt uit Eden, symbool van het leven.

2:11 Pison: onbekende locatie. **Chawila:** waarschijnlijk niet hetzelfde als het Chawila dat wordt genoemd in 10:7, dat in Egypte lag; hier is de locatie onbekend.

2:13 Nubië: Hebr. Kus, term die in de rest van het OT voor Sudan of Ethiopië staat. De rivier zou dus de Nijl zijn. Sommigen situeren het land Kus waarover deze passage gaat, echter in Mesopotamië.

2:15 om die te bewerken en erover te waken: vgl. 1:28.

2:16 Van alle bomen: met inbegrip van de levensboom (v. 9). Zij staan symbool voor de rijkdom van de aarde die de mens ter beschikking is gesteld en benadrukken de gulheid van de schepper. **eten:** het werkwoord wordt in het Hebr. verdubbeld om de mens ervan te overtuigen dat hij echt mag eten.

2:17 zul je onherroepelijk sterven: het werkwoord wordt in het Hebr. verdubbeld om te onderstrepen dat die dreiging beslist werkelijkheid zal worden als men niet gehoorzaamt.

2:18 helper: in het OT wordt dit woord vaak gebruikt om

Schepping

Sprekende over de schepping in bijbelse zin is spreken over de scheppende God. Het bijbels getuigenis is het bericht aangaande Gods woorden en daden in schepping en geschiedenis. We hebben in dit getuigenis dus niet te maken met een wetenschappelijk betoog dat ons allerlei natuurwetenschappelijke informatie verschaft. Wie zo de Bijbel leest, dwingt de Schrift in een keurslijf. Wij weten door de voortgang van het wetenschappelijk onderzoek op allerlei terrein in dit opzicht meer van het heelal af dan de bijbelschrijvers. Maar dit 'meer' betekent niet dat we daarmee het geheim van de schepping en het leven op het spoor komen. Want de dingen in de geschapen werkelijkheid hebben hun geheim (Van de Beukel) dat naar God en zijn machtige werken verwijst. We moeten de wetenschappelijke benadering van de werkelijkheid en de openbaringswaarheid niet met elkaar vermengen. Wij behoeven de wetenschappelijke waarheid ook niet te vrezen. Als wetenschappers ons spreken over miljarden lichtjaren en een oneindige kosmos, hoe oneindig groot is Hij dan niet wiens glorie als schepper door psalmisten en profeten bezongen wordt.

GENESIS 1

De Bijbel begint met het getuigenis aangaande de schepping door God: 'In het begin schiep God de hemel en de aarde' (Gen. 1:1). Dat is een absoluut begin. Als wij ergens mee beginnen, gaat er altijd iets anders aan vooraf. Wij beginnen altijd met iets. Aan het begin van de schepping gaat niets vooraf. Wel iemand: God staat aan het begin en hij komt aan het einde. Wie is deze God? Voor Israël is dat geen vraag. Hij is geen andere dan de God van het verbond, die zich aan Mozes heeft openbaard als יהוה: Ik ben die ik ben. De God van het verbond is ook de God van de schepping (Ps. 136).

Genesis 1 is verwoord in de taal van de antieke wereld en in de voorstellingswereld van die tijd, waarbij men de aarde zag als een plat vlak en de zon om de aarde scheen te draaien. Het is een kunstig gedicht, waarin ons gezegd wordt dat God in zes dagen de kosmos scheidt en inricht. De schepper rustte op de zevende dag. Zeven keer wordt het werkwoord 'scheppen' en zeven keer het werkwoord 'maken' gebruikt. Tien maal lezen we dat God spreekt. Zo maakt de schrijver iets zichtbaar van het geordende karakter van de schepping. Alles hangt met elkaar samen. De geschapen werkelijkheid is geen chaos, maar kosmos.

Door zijn spreken roept God de dingen in het leven (Ps. 33:6; Rom. 4:17). Daarin openbaart hij zijn almacht en zijn verhevenheid. In de wereld buiten Israël is er vaak sprake van dat aan de wording van de wereld de schepping van de goden voorafging. Goden en mensen hebben deel aan dezelfde werkelijkheid. De natuur heeft iets goddelijks. Hemel, aarde, zon, maan en sterren, bomen en dieren werden als goddelijk gezien. Het bijbels getuigenis zegt dat de eeuwige God boven zijn schepping troont. Alles en allen zijn van hem afhankelijk als zijn maaksel en worden door hem in stand gehouden. Hoezeer de HEER ook betrokken is op zijn schepping, hoezeer hij door zijn Geest de schepping bezielt, van pantheïsme is geen sprake. Er blijft een afstand tussen God en zijn wereld. Waar dat vergeten wordt, vervallen we tot afgoderij. De bijbelse kijk op de schepping betekent de ontgoddelijking van het bestaande en heeft in de geschiedenis de weg gebaand tot beoefening van natuurwetenschap en techniek. Waar echter vergeten wordt dat God de Heer van de ganse aarde is, slaat ontgoddelijking om in verwerdelijking in negatieve zin en kunnen wetenschap en techniek tot verslavende machten worden.

ANTI-HEIDENS GETUIGENIS

Schepping betekent dat God de woeste en duistere aarde - voortgekomen uit het niets - gaat omvormen tot een bewoon-

bare wereld. Als een adelaar die beschermend en bewarend boven de jonge arenden zweeft, zweeft de geest van God over het water. Het tekent de zorg van God voor zijn wereld. Elders wordt dat verwoord onder het beeld van de strijd die God aanbindt met de chaotische natuurkrachten (zie bijv. Ps. 74:12, 17; 89:9-12; Jes. 51:9-10). Hij weet die machten te bedwingen. Hij draagt en onderhoudt zijn schepping.

Voor het scheppende Woord van God moet het duister wijken. God roept het licht te voorschijn. Licht ... dat is leven, vruchtbaarheid, heil. Het is het scheppingswerk van de eerste dag. Opvallend is de anti-heidense spits van het scheppingslied. In de wereld van Babel werden zon, maan en sterren vereerd als goden. Wijd verbreid was het geloof dat het lot van mens en wereld door de sterrenmachten werd beheerst. Genesis 1 zegt dat de hemellichamen schepselen zijn, lampjes in het heelal ten dienste van de mens. In de ballingschap hebben de profeten op dit anti-heidense getuigenis teruggegrepen om het moedeloze volk in Babel te bemoedigen. Laat Israël niet denken dat de HEER, de God van het verbond, zijn volk vergeet. Hun lot staat niet in de sterren geschreven, zoals het antieke sterrenloof beweerde maar rust in de handen van de machtige schepper die de sterren bij name roept en die ook zijn kinderen kent. Genesis 1 is een loflied op Gods scheppende macht, een troostlied (G. Boogaard). We zijn geen producten van het blinde toeval, ons bestaan en dat van de wereld is door God gewild. In het profetisch getuigenis (bijv. Jes. 40) staat het spreken over Gods scheppersmacht in dienst van de prediking van verlossing en bevrijding.

DE MENS

In die geschapen werkelijkheid neemt de mens een bijzondere plek in. De aarde wordt voor de mens klaargemaakt. Alleen van de mens wordt gezegd dat God hem schiep naar zijn beeld. Dat betekent onder meer dat de mens als representant van God de zorg voor de schepping wordt opgedragen. Er is sprake van heerschappij. Maar die heerschappij mag niet ontaarden in uitbuiting. De mens is geroepen tot deze dienst in gemeenschap met God. Hij is van hoge kom af maar tegelijk is hij een broos en zwak schepsel (Ps. 8). In Genesis 2 komt dat heel sterk naar voren. De schepper vormt de mens uit stof van de aardbodem. Mogelijk moeten we denken aan natte, kleverige grond die zich boetseren laat. Het leven dankt deze uit stof gevormde mens aan hem die de levensadem inblaast. Neemt God de adem weg dan is er geen leven meer. Aan de ene kant is de mens stof uit de aarde. Dat wijst op zijn kleinheid en nietigheid. Hij is volstrekt afhankelijk van zijn schepper. Maar als schepsel leeft hij op de adem van Gods stem en wordt hij geplaatst in een tuin, een paradijs, een vruchtbare hof om die te bouwen en te bewaren.

Als het over de mens gaat, wordt vaak gezegd dat deze de kroon van de schepping is. Hoe belangrijk de taak en de roeping van de mens ook is in de schepping, het is toch veelzeggend dat Gods scheppend werk uitloopt op de rust van de zevende dag. Daarmee zet hij de kroon op zijn werk. Wat we in de werkweek - de zes dagen - doen, vindt zijn voltooiing op de zevende dag. Op die dag vieren we de goedheid en de zegen van Gods schepping. Daarin mogen mensen Gods navolgers zijn. Rusten is vieren, van ophouden weten. Wij leven niet om te werken. Wij werken in Gods schepping om ons te verheugen in Gods zegen.

CHRISTUS EN DE SCHEPPING

Het Nieuwe Testament trekt de lijnen van het Oude Testament door. De schepper is de God en vader van Jezus Christus. Toch betekent de openbaring in Christus ook een eigen accent op het spreken over de schepping. We zien dat in Johan-

nes 1. Gods spreken bij de schepping betekent dat Christus als de Zoon, het Woord van het begin, bij de schepping betrokken is. De schepping vindt zijn grond in hem. In de hymne van Kolossenzen 1 wordt de allesomvattende betekenis van Christus als Heer van de kosmos bezongen. In Christus, door hem en tot hem zijn alle dingen, is het al, geschapen. In elk opzicht neemt hij een bepalende positie in ten opzichte van de schepping. Waarschijnlijk grijpt de apostel terug op wat in het boek Spreuken over de wijsheid gezegd wordt. De wijsheid wordt daar voorgesteld als een persoon die bij de schepping aanwezig is. Op dichterlijke wijze wordt de orde en de schoonheid, de harmonie en de doelmatigheid bezongen als vrucht van Gods wijsheid waardoor alles geschapen is. Welnu, Jezus

Christus is de wijsheid van God in eigen persoon. Hij is Heer over alle machten en krachten en zet ze op hun plaats. Daarom is voor de gemeente van Christus de kosmos geen bedreigende werkelijkheid, omdat hij die haar geschapen heeft, door zijn kruisdood en zijn opstanding ook haar verlosser is. Het Nieuwe Testament is dan ook het getuigenis van de herschepping. Ondanks het feit dat de schepping een gevallen schepping is, is er perspectief voor mens en wereld. Want de schepper laat in zijn trouw zijn schepping niet los. Daarom eindigt de Bijbel met het visioen van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde waarop alles vol zal zijn van de glorie en de luister van God.

